

<https://doi.org/10.18485/analiff.2025.37.2.5>
811.163.41'371

Језик у асоцијативној мрежи говорника српског језика: динамички аспект

Драгана М. Керкез*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за славистику

 <https://orcid.org/0000-0003-3954-6935>

Стефан Д. Милошевић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за славистику

 <https://orcid.org/0000-0001-5007-3054>

Кључне речи:

концепт,
динамички аспект,
вербалне асоцијације,
асоцијативно поље језик,
српски језик

Апстракт

Вербалне асоцијације постале су значајан извор података при проучавању различитих аспеката лексичке семантике и лингвокултурологије. Стога методологија њиховог прикупљања и проучавања заузима важно место у научном инструментаријуму ових дисциплина. Циљ нашег рада је да се на материјалу вербалних асоцијација говорника савременог српског језика опише концепт језика. Како би се концепт сагледао у динамичком аспект, међусобно се пореде структура и садржај двају асоцијативних поља на стимулус језик из различитих временских периода – оног које налазимо у *Асоцијативном речнику српскога језика* из 2005. године и поља добијеног анкетирањем у склопу ширег истраживања аутора током пролећа и лета 2023. године. Асоцијативни експеримент из 2023. године обухватио је укупно 509 испитаника из целе Србије (Централне Србије, Косова и Метохије, Војводине), као и са још двеју других територија српског говорног подручја – Републике Српске и Црне Горе. Основну групу испитаника чинили су млади људи који припадају студентској и тек годину или две старијој популацији (351), а један део средњошколској (158). У погледу пола структуру испитаника чини 141 особа мушког и 368 особа женског пола. После прикупљања вербалних асоцијација приступило се међусобном поређењу двају асоцијативних поља помоћу издвајања истоветних семантичких група према принципу семантичко-концептуалне блискости заступљених одговора. Иако се у наслову рада истиче динамички аспект функционисања овог концепта, поређење двају асоцијативних поља показује да се у слици језика у испитиваном периоду може издвојити више константи, непроменљивих делова у концептуализацији језичког феномена (језик као орган, као средство усмене и писмене комуникације које се пре свега поистовећује са српским, матерњим језиком испитаника), него променљивих (емотивни однос према језику и његова социјална страна), које се везују за периферију асоцијативног поља. (примљено: 9. септембра 2025; прихваћено: 25. новембра 2025)

*У почетку бјеше Логос (Ријеч) и
Логос бјеше у Бога, и Бог беше Логос (Јн 1,1)*

1. Уводна разматрања

Предмет истраживања у овом раду јесте анализа асоцијативног поља кључне речи концепта *језик* на основу резултата асоцијативног експеримента, који је био спроведен током пролећа и лета 2023. године, у поређењу са истоименим асоцијативним пољем које налазимо у *Асоцијативном речнику српскога језика* (Пипер и др., 2005: 238–239) са циљем да се уоче поклапања/непоклапања денотативних, аксиолошких и емотивних аспеката датог концепта.¹

Од све творевине Божије једино је човек створен по образу и подобију Божијем (Пост. 1, 26) и удостојен да буде биће словесно.² Само је човеку дат дар речи, дар језика који јесте пројава његове словесности, његове разумности.

Стога, језик којим говоримо (без обзира како се тај језик звао и којој језичкој породици припадао), јесте важна психичка функција, особита способност људскога мозга да производи и организује веома сложене комуникативне сигнале. Међутим, како примећује Татјана Черниговска, оно што је још важније јесте чињеница да језик људи није толико средство комуникације (може се комуницирати и без језика), колико је то средство мишљења: управо помоћу језика ми мислимо стварност која нас окружује, формирамо своје виђење те стварности и своје хипотезе о њој (уп. Черниговска, 2020).

Своје виђење онога чим живи, како живи, онога што га окружује човек уобличава у виду језичке слике света која представља семантичку мрежу појмова или скуп концепата (уп. Керкез, 2013). Ти концепти могу бити универзални, но будући да свака појединачна језичка слика света рефлектује опитно искуство једног народа, тј. његово укупно културно и историјско наслеђе у најширем значењу ових појмова, сваки од концепата у оквиру језичке слике света одређеног народа је у овом или оном степену национално специфичан.

Прихватајући став да језичка слика света³ представља историјско-културолошки условљен и умрежен скуп концепата, важно је рећи да ова умреженост има двојаки карактер: с једне стране, концепти могу имати зоне пресека; нпр. заједничке компоненте имају концепти *језик* и *народ*. С друге

1 Овај рад представља наставак обраде података који су прикупљени датим асоцијативним експериментом који је био спроведен првенствено са циљем да се утврди какав је однос говорника српског према руском језику у наше време, а у поређењу са подацима које налазимо у горенаведеном асоцијативном речнику. Резултати те анализе објављени су у раду (Керкез/Милошевић, 2023).

2 Владика Игнатије (Мидић) пише да су поједини Свети Оци „сматрали да под иконом Божијом треба разумети управо словесност човеку, његову логосност, односно својство да човек може да мисли и да разуме свет у целисти” (Мидић, 1996: 137).

3 Језичка слика света, према речима Ј. Бартмињског, одражава интерпретацију стварности у виду комплекса судова о свету који могу имати свој експлицитни (граматички облици, лексика, текстови-клишеи (нпр. пословице) или имплицитни језички израз (Бартмињский, 2005: 88).

стране, међу концептима могу владати различити односи,⁴ као што су односи субординације, на основу чега можемо разликовати микро- и макроконцепте⁵ (микроконцепт може у потпуности или делимично припадати сфери експликације макроконцепта (Сергеева, 2002: 19)). У нашем случају језик се може посматрати као микроконцепт у оквиру макроконцепта човек.

Будући да стварност која нас окружује чине елементи који су постојани, али и елементи који су подложни променама, иста дуалистичка природа је својство концепата. Другим речима, сваки концепт као део језичке слике света има своје константе и своје променљиве (уп. Зализњак и др., 2012: 9).

Посебно захвално за уочавање константи и променљивих у оквиру одређених концепата јесте истраживање асоцијативног поља кључне речи⁶ концепта, која је уједно и његова лексичка експликација.

Као што смо на самом почетку рекли, овај рад посвећен је концепту језик,⁷ тачније анализи асоцијата који су прикупљени методом асоцијативног експеримента⁸ у поређењу са истоименим асоцијативним пољем из *Асоцијативног речника српског језика* (Пипер и др., 2005: 238–239) са циљем да се уоче поклапања/непоклапања денотативних, аксиолошких и емотивних аспеката концепта именованог стимулусом, а самим тим одреде и константе и променљиве датог концепта.

Основни ставови од којих смо пошли у овом истраживању су следећи:

- 1) асоцијације представљају везе између одређених артефаката, названих речју (стимулусом и асоцијатом), појава и сл., које су с једне стране, детерминисане свеукупним искуством одређеног народа, а, с друге стране, и конкретним, личним искуством, те тако рефлектују и колективну, и индивидуалну слику света (Фрумкина, 2001: 192, 189). Другим речима, асоцијације у себи носе како одраз колективног, тако и субјективног, будући да процес рађања асоцијативне везе зависи и од духовног, културно-историјског наслеђа ком респондент припада, и од његовог властитог искуства (што је директно везано и са његовим узрастом), али и од унутарњег стања (расположења) у ком се испитаник

4 Пишући о принципу концептуалне дистрибуције као могућности анализе одређеног дискурса, А. Н. Приходко издваја три типа конфигуративних односа: субординацију, координацију и импликацију (детаљније в. Приходко, 2013: 206–208).

5 Одређени аутори сматрају да тај хипонимо-хиперонимски низ чине микроконцепт, макроконцепт, суперконцепт те метаконцепт, који је семантички најобухватнији (Ефимова, 2022: 27).

6 Термин *кључна реч* употребљавамо у истом значењу у ком се он употребљава у Зализњак и др., 2012.

7 Занимљива је чињеница да су скоро у исто време истраживање на ову тему спровеле С. Ристић и И. Лазић Коњик. То закључујемо на основу податка који смо нашли у једном другом раду ових аутора (Ристић/Лазић Коњик, 2024: 291). Нажалост, у време писања овог рад колегиница још није био објављен.

8 Асоцијативним експериментом обухваћено је укупно 509 испитаника како из целе Србије (Централне Србије, Косова и Метохије, Војводине), тако и са још двеју других територија српског говорног подручја – Републике Српске и Црне Горе. Основну групу испитаника чинили су млади људи који припадају студентској и тек годину или две старијој популацији (351), а један део средњошколској (158). У погледу пола структуру испитаника чини 141 особа мушког и 368 особа женског пола. Као контролна група у анкетирању су учествовали и респонденти чији је узраст дозвољавао учешће и у испитивању које су 2002. године спровели аутори *Асоцијативног речника српског језика*, њих укупно осам.

налази у тренутку спровођења експеримента (Керкез/Милошевић, 2023: 364–365).

- 2) концепт *језик* поима се у раду као метаконцепт, у оном значењу овог термина у ком га употребљава Г. Г. Слишкин, тј. у значењу секундарног концепта, будући да се метаконцепти формирају као резултат преосмишљавања (секундарне концептуализације) резултата примарне концептуализације (то могу бити семиотички системи као што су језик, текст, жанр, стил, превод, дискурс итд.). Метаконцепти су рефлексивна говорника једног језика гледе семиотичког процеса у ком они учествују као објекти или субјекти (Слишкин, 2004: 9).

Осим наведених, теоријско-методолошко упориште за своје истраживање нашли смо, пре свега, у радовима из области когнитивних лингвистичких истраживања, лингвокултурологије, лексичке семантике, теорије језичке слике света и њима блиских теорија. У српској славистици оваква истраживања започета су у радовима Предрага Пипера у којима се на материјалу вербалних асоцијација проучавају етнокултурни стереотипи. На тај начин описана су поља стимулуса *српски језик*, *руски* и *енглески језик*. Поред њих у истом истраживању даје се и анализа назива који претендују на статус лингвонима и стандардних језика у светлу провере учења о српском између малих и великих језика (Пипер, 2003: 138–163). Сличне методске поступке срећемо и при анализи стереотипа на материјалу вербалних асоцијација, као што су анализа стимулуса *Арапи* и *Арапин* (Глигоријевић, 2017: 179–189), *Руси*, *руски*, *руски језик* (Ристић/Лазич Коњик, 2020: 163–182), а детаљна методолошка упутства за проучавање етнокултурних стереотипа на материјалу вербалних асоцијација и примери таквих истраживања срећу се код Р. Драгићевић (2024: 412–421).

2. Методологија сакупљања и анализе вербалних асоцијација

Пре описа саме структуре и садржаја асоцијативног поља обично се наводе подаци о испитаницима који су учествовали у асоцијативном експерименту, а структура самог поља може се даље посматрати на нивоу макро- и микроструктуре (Шапошникова, 2020). Макроструктура поља подразумева издвајање центра, језгра, ближе и даље периферије асоцијативног поља на основу заступљености добијених одговора. На плану микроструктуре издвајају се одговори који могу указивати на парадигматске и синтагматске везе у које ступају одговори са речју-стимулусом (Овчинникова, 2002).

Приликом израде *Асоцијативног речника српскога језика* за поље *језик* прикупљено је 800 анкета, при чему 20 испитаника није дало одговор на постављени стимулус. Од укупно 225 различитих одговора њих 145 појављују се само једном. У испитивању је учествовао 221 испитаник мушког и 579 женског пола, од којих су већина били студенти – њих 462 (406 са факултета друштвеног, а 56 с факултета природног усмерења), док је анкетом обухваћено 338 ученика средњих школа.

У асоцијативном експерименту из 2023. године учествовало је мање испитаника, њих 509, од којих 8 није реаговало на стимулус. Добијено је 125

различитих одговора, од којих се 79 јавља само једном. Учествовао је 141 испитаник мушког и 368 испитаника женског пола. Већина анкетираних и овај пут била је из студентске популације – њих 351 (251 са факултета друштвених и 100 са факултета природних наука), док је средњошколска популација заступљена са 158 испитаника. Треба напоменути да је грађа из 2023. године прикупљана комбинованим путем – око половине испитаника попуњавало је упитник у својим образовним институцијама, док је друга група испитаника одговарала на питања посредством електронског упитника. Обе групе испитаника добиле су јасна и истоветна упутства о начину попуњавања анкете, те се методолошки недостаци при оваквом начину прикупљања асоцијата могу сматрати занемарљивим. На основу наведених података може се рећи да оба асоцијативна поља испуњавају услове у погледу статистичке ваљаности броја испитаника и броја добијених одговора.

Од 225 различитих одговора на стимулус *језик* у АРСЈ највише је оних који према врсти речи припадају именицама (њих око 170, одн. око 75%), што је и очекивано када је стимулус именица (Стефановић, 2004: 128–139). Међу именицама у одговорима могу се наћи и оне које илуструју парадигматске везе с речју-стимулусом, при чему се прати вишезначност стимулуса (Драгићевић, 2010: 63–67). Тако се међу одговорима могу наћи и они који указују на језик као орган: *уста* (72), *зуби* (16), *орган* (16), затим на језик као средство комуникације: *говор* (80), *комуникација* (22), *прича* (13), *причање* (13), *комуникације* (1), а одређен број именица сведочи о металингвистичкој свести говорника српског језика кроз препознатљиве елементе језичког система: *реч* (13), *граматика* (3) *писмо* (2), *слово* (2) и сл. Већина придева, од њих 43, могла би да чини синтагматске везе са стимулусом, при чему се језик описује као орган (*црвени* (2), *црвен* (1), *роз* (1), као део устаљених представа о језику из израза и идиома (*дугачак* (19), *велики* (2), *поган* (2) *зао* (1), *лош* (1), *погани* (1)) или кроз хипонимијски однос као врста или конкретни језик (*српски* (66), *енглески* (30), *матерњи* (30), *страни* (22), *руски* (6), *италијански* (4) и сл.). Синтагматске везе са стимулусом одражавају и глаголи и неке глаголске именице (*причати* (7), *говорити* (3), *учити* (2), *ишчупати* (1), *причање* (13), *знање* (3), *учење* (3)).

Микроструктура асоцијативног поља из 2023. године готово је истоветна. Једина разлика тиче се квантитативне стране њене организације – у односу на асоцијативно поље забележено у АРСЈ поље из 2023. године садржи само два глагола (*говорити* (2) и *глагољати* (1)). Поље садржи већи удео именица (око 105, одн. око 81% свих одговора), међу којима има и доста глаголских, али оне ступају у парадигматске односе са стимулусом на истоветан начин као и одговори забележени у АРСЈ.

3. Дискусија

Садржај асоцијативног поља може се анализирати по принципу семантичко-концептуалне блискости речи реакција (Стефановић, 2012: 25), који подразумева издвајање одговора у засебне групе према блискости значења. Груписање

одговора на тај начин омогућава да се утврде оне групе које захваљујући већем броју реакција заузимају важније место у структури испитиваног асоцијативног поља у односу на оне с мањим бројем реакција. На тај начин се испитивано асоцијативно поље може посматрати као просторна целина са својим семантичким центром, ближом, даљом и крајњом периферијом.

Издвајање група одговора зависи од конкретног асоцијативног поља које је предмет истраживања, али и теоријско-методолошких постулата којима се аутор у анализи руководи (Драгићевић, 2010: 23). За потребе испитивања садржаја асоцијативног поља језик издвојили смо 14 група, почев од дефиниције (одговори који теже да дефинишу реч стимулус), преко особина језика, сфера његове примене, локализације у простору или људском телу и поистовећивања с конкретним језиком или његовим носиоцима. Затим су издвојени одговори који указују на језичке нивое, јединице и друге лингвистичке термине, професије везане за језик, образовне институције и називе животиња, да би на крају биле издвојене групе позитивних и негативних емоција и оцена, прецедентних имена и текстова, личних асоцијација кроз које испитаници повезују стимулус с људима из свог окружења и, на крају, слободних асоцијација које немају непосредне везе с испитиваним стимулусом, а које се углавном издвајају приликом проучавања свих асоцијативних поља.

Подела добијених реакција према наведеним групама може се представити на следећи начин:

групе одговора	АП језик из АРСЈ (стр. 238–239)	АП језик из 2023. године
дефиниција	говор 80, комуникација 22, орган 16, прича, причање 13, разговор 8, причати 7, народ, споразумевање 4, говорити, знање, људи, споразум, средство, учење 3, друштво, мишић, нација, нож, памет, смисао, учити 2, анатомија, биологија, блебетање, број, дар, дете, договор, живи организам, живот, историја, изучавање, је свет, као орган, комуникације, кост, лекар, људски, људски орган, мерило човека, мозак, начин, неопходан, неспоразум, опстајање, органи, причљив, речитост, својина, симбол, сналажљивост, средство комуникација, средство за комуникацију, сукоб, укус 1;	говор 67, орган 20, култура 14, комуникација, народ, споразумевање 11, учење 7, знање 4, држава, мишић, разговор 3, говорити, друштво, моћ, прича, причање 2, благо, Бог, богатство, вештина, глобализација, група, људи, људски, наслеђе, нација, основа, порекло, породица, промене, речитост, смисао, таленат, човек 1;

особине језика	дугачак 19, црвено 9, дуг 5, брбљање, брбљивост, брзина, оштар 3, брбљив, брбљивац, брз, велики, немушти, поган, црвени 2, без длаке, дугачко, еластичност, мокро, мртав, озбиљност, оштрина, роз, ружичасто, сув, тврд, топло, црвен 1;	свестраност 2, логика, ново, ок 1;
сфере примене језика	пољубац 25, минђуша 5, жвака, љубити се 3, изражавање, израз, лаж, љубљење, књига, песма, разумевање, трач, kiss 2, алкица, девојка, дечко, дружење, жвакати, зезање, исплажено дете, истина, ишчупати, кобасица, мисли, мишљење, наслов, одсецање, оговарање, палацање, певање, пирсинг, писање, превод, псовка, трачара;	књига 5, књижевност 4, путовање, разумевање 2, бале, глагољати, дијалог, изражавање, књиге, лизање, машта, папир, писање, посао, уметност, храна 1;
локализација у простору или људском телу	уста 72, зуби 16, иностранство 7, зуб 3, Србија 3, нос, свет 2, држава, глава, земља, налази се у глави, напред, око, орган из уста, очи, пљувачка, светски, тело, тела, у устима, усна, усне 1;	уста 6, иностранство, Москва 2, Барселона, земља, зуби, Италија, језик у устима, свет, Србија 1;
поистовећивање с конкретним језиком или његовим носиоцем	српски 66, енглески, матерњи 30, страни 22, руски 6, италијански 4, бејзик, немачки, француски 2, Енглеz, Мађар, мађарски, матерњи језик, наш, пољски, програмски, српски језик, странац, страни језик, страно, Цигани – Роми, шиптарски, шпански 1;	српски 68, страни 29, енглески 28, руски 21, матерњи 14, немачки, шпански 5, грчки, здравствуйте, француски 2, бабушка, достопримечательность, кинески, Привет!, програмски, старословенски, странци, хорошо, язык, tongue 1;

језички нивои, јединице и други лингвистички термини	реч 13, речи 8, граматика, лингвистика, речник 3, писмо, полиглота, слово 2, глас, изговор, шатровачки, лингвоцид, слова 1;	граматика 12, реч 9, слово 7, речи 6, полиглота, речник, слова 3, глас, падежи 2, вокабулар, дијалекат, изговор, историја, лексика, морфологија, писмо, правопис, систем, фонетика 1;
професије везане за језик	наука 1;	лингвистика 4, лингвиста, наука, филолог 1;
позитивне емоције и оцене	лепота, љубав, слобода 2, благо, богатство, врх, љубави, користан, лаки, понос, успех 1;	љубав 4, живот, лаган 1;
негативне емоције и оцене	страх 2, бљак, глупача, зао, лош, мрак, не допада ми се, отров, сурово 1;	демон, досадно 1;
образовне институције	школа 4, факултет 3, и књижевност 1;	васпитање, курс, образовање, оцене, факултет, школа 1;
личне асоцијације	Воја, Ива, ја, Милица 1;	брат 1;
прецедентна имена и текстови	Вук Караџић, Горан Зељић, кост, кости ломи, мач 1;	Сосир, Ранко Бугарски 1;
називи животиња	крава 3, гуштер, жаба, змија, кокошка, коњ, мајмун, овца, од овце 1;	змија 2, јеж 1;
слободне асоцијације	?, већ сам навео, гле, круг, квржице, лопта, паре, страна 1;	дрво, фудбал 1;

Табела 1. Класификација добијених реакција према принципу семантичко-концептуалне блискости

Заступљеност одговора у различитим семантичким групама у односу на укупан број одговора у испитиваним асоцијативним пољима може се представити кроз следећу табелу у којој се групе наводе према опадајућем броју заступљених одговора у асоцијативном пољу из 2005. године. Од тог принципа одступа се само при навођењу група личних и слободних асоцијација које се наводе на крају табеле јер те групе немају великог удела приликом анализе садржаја самих поља.

Семантичка група	АП језик (АПСЈ, 2005)	АП језик (2023)
дефиниција	233 (29,87%)	182 (36,33%)
поистовећивање с конкретним језиком или његовим носиоцима	178 (22,81%)	186 (37,12%)
локализација у простору или људском телу	120 (15,39%)	17 (3,39%)
сфере примене језика	76 (9,75%)	25 (4,99%)
особине језика	71 (9,11%)	5 (0,99%)
језички нивои, јединице и други лингвистички термини	41 (5,26%)	57 (11,38%)
позитивне емоције и оцене	14 (1,79%)	6 (1,20%)
називи животиња	11 (1,41%)	3 (0,60%)
негативне емоције и оцене	10 (1,28%)	2 (0,40%)
образовне институције	8 (1,02%)	6 (1,20%)
прецедентна имена и текстови	5 (0,65%)	2 (0,40%)
професије везане за језик	1 (0,13%)	7 (1,40%)
личне асоцијације	4 (0,51%)	1 (0,20%)
слободне асоцијације	8 (1,02%)	2 (0,40%)
укупно	780 (100%)	501 (100%)

Табела 2. Заступљеност одговора у оквиру различитих семантичко-концептуалних група у садржају асоцијативног поља језик

На основу података о заступљености одговора у оквиру појединих семантичко-концептуалних група могу се издвојити центар и периферија испитиваног асоцијативног поља:

	АП језик (АПСЈ, 2005)	АП језик (2023)
Центар	дефиниција (29,87%), поистовећивање с конкретним језиком или његовим носиоцима (22,81%)	поистовећивање с конкретним језиком или... (37,12%), дефиниција (36,33%)
Ближа периферија	локализација у простору или људском телу (15,39%)	језички нивои, јединице... (11,38%)
Даља периферија	сфере примене језика (9,75%), особине језика (9,11%), језички нивои, јединице... (5,26%)	сфере примене језика (4,99%), локализација у простору или људском телу (3,39%)

Крајња периферија	позитивне емоције и оцене (1,79%), називи животиња (1,41%), негативне емоције и оцене (1,28%), образовне институције (1,02%), личне асоцијације (0,65%), професије, прецедентан имена и текстови (0,51%), везане за језик (0,13%)	професије везане за језик (1,4%), позитивне емоције и оцене (1,2%), образовне институције (1,20%), особине језика (0,99%), називи животиња (0,6%), негативне емоције и оцене (0,4%), прецедента имена и... (0,4%)
-------------------	---	---

Табела 3. Структура садржине асоцијативних поља

Представљени подаци указују да је садржина испитиваних асоцијативних поља готово истоветна. Оба асоцијативна поља су полицентрична, при чему садрже сличан број одговора из истих семантичких група – дефиниције и поистовећивања с конкретним језиком или његовим носиоцем. Иако оба асоцијативна поља садрже довољан број одговора који дозвољава да се сматрају статистички валидним за анализу (Драгићевић, 2010: 40), треба напоменути да се асоцијативно поље из 2023. године у том погледу налази на доњем нивоу прихватљивости.

У центру асоцијативног поља у оба експеримента налазе се одговори који указују на поистовећивање појма језика с конкретним језиком или његовим носиоцима. Међу њима највећи број одговора указује на српски као матерњи језик испитаника – у АРСЈ су то одговори *српски* 66, *матерњи* 30, *матерњи језик*, *наш*, *српски језик* 1, а исти одговори срећу се и у пољу забележеном 2023. године: *српски* 68, *матерњи* 14. На тај начин може се рећи да се појам језика у језичкој свести говорника српског језика примарно везује за матерњи језик као носилац идентификације језичког и националног идентитета.⁹ Мањи број одговора из ове групе указује на појам страног и конкретне стране језике. Поред одговора *страни* 22, *странац*, *страни језик*, *страно* 1, у АРСЈ на конкретне стране језике указују још одговори *енглески* 30, *руски* 6, *италијански* 4, *немачки*, *француски* 2, *Енглец*, *пољски*, *шпански* 1. Међу њима може се издвојити и неколицина одговора који указују на језике и представнике националних и етничких мањина у Србији – *Мађар*, *мађарски*, *Цигани* – *Роми*, *шиптарски* 1.

Слични одговори забележени су и резултатима асоцијативног експеримента из 2023. године, с тим што међу њима нема одговора којима се означавају представници националних мањина – *страни* 29, *енглески* 28, *руски* 21, *немачки*, *шпански* 5, *грчки*, *француски* 2, *кинески* 1. Један одговор указује на *старословенски* као заједнички језик-предак савремених словенских језика. Иако је редослед језика у опадајућем низу одговора готово истоветан као у АРСЈ,

⁹ До истог закључка доводи и испитивање стимулуса *српски језик* (Ристић/Лазич Коњик, 2024: 295). У испитивању стимулуса *српски језик* рекли бисмо да је тај закључак и очекиван, док испитивање појма *језик* указује да је без обзира на конкретан језик он примарно матерњи.

већи број одговора који поистовећују језик с руским¹⁰ може имати два узрока – у повећаном контакту наших младих с говорницима руског језика од пролећа 2022. године, или пак у методолошкој природи истраживања. Стимулус језик задат је само као један у низу стимулуса (језик, словенски језик, страни језик, руски језик итд.) где су испитаници могли да закључе да се ради о испитивању руског језика. Како је анализа показала да у слици руског језика не постоје значајна померања у њеном центру (Керкез/Милошевић, 2023: 379–380), пре смо склони да узрок ове појаве тражимо у методолошкој природи испитивања. Иако се наше време често карактерише као дигитално доба, одговори који би указивали на језик као алат програмирања незнатни су – у АРСЈ то су *бејзик 2* и *програмски 1*, а у експерименту из 2023. године само одговор *програмски 1*.

У оквиру семантичке групе дефиниције може се издвојити неколико праваца у објашњавању феномена језика. Највише одговора из ове групе у АРСЈ тумачи језик с прагматичке стране као средство споразумевања – *говор 80*, *комуникација 22*, *прича, причање 13*, *разговор 8*, *причати 7*, *споразумевање 4*, *говорити, споразум, средство 3*, *блебетање, договор, неопходан, неспоразум, озбиљност, причљив, речитост, сналажљивост, средство комуникација, средство комуникације, сукоб 1*. Други приступ одређења језика је онај биолошки, на који указују следећи одговори: *орган 16*, *мишић 2*, *анатомија, биологија, живи организам, живот, као орган, кост, лекар, људски, људски орган, мозак, органи, укус 1*. Трећа група одговора детерминише језик као друштвену појаву у људској заједници, помоћу које се она може и одредити: *народ 4*, *људи 3*, *друштво, нација 2*, *мерило човека, опстајање, својина, симбол 1*. Преостали одговори из ове групе указују на когнитивне стране језичког феномена које су потребне како би се њиме (о)владало: *знање, учење 3*, *памет, смисао, учити 2*, *изучавање 1*. Само један одговор из АРСЈ дефинише језик као *дар*.

Истоветна је и организација овог домена у асоцијативном пољу из 2023. године, иако се група одговора који се односе на дефиницију налази на ближој периферији овог поља. У семантичком погледу може се истаћи да је у односу на АРСЈ нешто заступљенија група одговора који упућују на социјални аспект језика: *култура 14*, *народ 11*, *држава 3*, *друштво, моћ 2*, *глобализација, група, наслеђе, нација, порекло, породица, промене 1*. У односу на групу из АРСЈ може се рећи да су одговори из 2023. године показали шири социјални аспект језичког феномена – осим симболичког плана за сваког појединца и скупину, одн. нацију и државу којој припада, показује се да језик има улогу у повезивању ових друштвених заједница на вертикалној оси постојања кроз време, што се не односи само на физичко постојање, већ и на нематеријално и духовно на шта указују одговори *култура 14* и *Бог 1*. У домену језика као когнитивне способности, поред одговора који се срећу у АРСЈ, у асоцијативном пољу из 2023. године срећу се још и одговори *вештина, образовање и основа 1*. Такође,

¹⁰ Тај број био би и већи ако би им се придружили одговори на руском: *здравствуйте 2*, *бабушка, достопримечательность 1*, *Привет!, хорошо 1*.

уз одговор *дар* који је забележен у АРСЈ, у новијем асоцијативном пољу срећу се и одговори *благо, богатство и таленат* 1.

У асоцијативном пољу из 2005. године група одговора која указује на локализацију језика у простору или људском телу према заступљености налази се на ближој периферији поља, док је у новијем експерименту са мањим уделом одговара на даљој периферији. Ипак, у оба поља реакције из ове групе указују претежно на језик као орган и његово место у човековом телу. У АРСЈ то су одговори: *уста* 72, *зуби* 16, *зуб* 3, *глава, налази се у глави, напред, орган из уста, пљувачка, тело, у устима, усна, усне* 1. На предњу страну људског лица могу указивати одговори *нос* 2, *око* и *очи* 1. Асоцијативни експеримент из 2023. године дао је много мање таквих одговора (*уста* 6, *зуби, језик у устима* 1). Када је реч о географској локализацији, у АРСЈ срећемо: *иностранство* 7, *Србија* 3, *свет* 2, *држава, светски* 1, док новије истраживање даје незнатно шири списак речи-реакција иако су по броју оне мање заступљене: *иностранство, Москва* 2, *Барселона, Италија, свет* и *Србија* 1.

Одговори који указују на сфере примене језика у оба асоцијативна поља налазе се на даљој периферији. У складу с најзаступљенијим одговорима који језик поистовећују с матерњим језиком, у овој групи указује се пре свега на језик кроз његове различите комуникативне функције, које се манифестују усменим (*дружење, зезање, комуникације* 1) и писаним путем (*књига, песма* 2, *наслов, писање, превод* 1). Језик је средство мишљења (*мисли, мишљење* 1), изражавања мисли (*изражавање, израз* 2) и њиховог разумевања (*разумевање* 2). Само један одговор указује да се комуникативна функција језика може користити за изражавање истине, а више њих указује на њене могуће злоупотребе (*лаж, трач* 2, *псовка, оговарање, трачара* 1). Језик као орган једна је од ознака емотивне блискости кроз слику пољупца (*пољубац* 25, *љубити се* 3, *љубљење, kiss* 2, *девојка, дечко* 1). Језик као орган може бити и место на који се стављају различити украси (*минђуша* 5, *алкица, пирсинг* 1), док је мали број одговора који указују на језик као први орган од кога започиње варење хране (*кобасица* 1).

Сличну слику налазимо и у асоцијативном пољу из 2023. године, с том разликом да у њему нема одговора који би указивали на језик као средство емотивне блискости у чину пољупца. И за испитанике из 2023. године језик је средство усмене (*глагољати, дијалог* 1), писане комуникације и уметности речи (*књига* 5, *књижевност* 4, *књиге, машта, папир, писање, уметност* 1). Као и у пољу забележеном у АРСЈ, језик је средство изражавања и разумевања (*разумевање* 2, *изражавање* 1), али и орган од кога почиње варење хране (*храна* 1).

Одговори који указују на различите особине језика у асоцијативном пољу из АРСЈ налазе се по заступљености на даљој периферији, док је у току асоцијативног експеримента 2023. године забележено само четири таква одговора, што је ову групу сместило на крајњу периферију испитиваног поља. Одговори из ове групе указују пре свега на особине језика као органа (*црвено*

9, црвени 2, еластичност, мокро, роз, ружичасто, сув, тврд, топло, црвен 1), затим на његове особине као средства комуникације, при чему се по бројности издвајају одговори који указују на фразеологизме у којима се језик оцењује с негативне стране због могућности да се користи на увредљив начин (*дугачак* 19, *дуг* 5, *дугачко* 1).¹¹ Њима се могу придружити одговори *брбљање*, *брбљивост* 3, *брбљив*, *брбљивац* 2. Реакције *брзина* 3 и *брз* 1 могу указивати на израз *брз на језику*, реакције *оштар* 3 и *оштрина* 1 указују на израз *оштар на језику*, док *без длаке* 1 указује на израз *без длаке на језику*. Само један одговор указује на могући статус језика (*мртав* 1).

Четири одговора из ове групе у асоцијативном пољу из 2023. године не нуде могућност шире анализе и уопштавања. Поред одговора *свестраност* 2, срећу се одговори и *логика*, *ново* и *ок* 1.

Одговори који указују на поједине језичке нивое или друге лингвистичке термине налазе се на ближој периферији поља из 2005. године, док међу одговорима добијеним 2023. године ова група заузима даљу периферију. Ови одговори значајни су јер могу указивати на одређени ниво метајезичке свести испитаника, тј. на оне елементе језика с којим га поистовећују. Тако одговори забележени у АРСЈ сведоче да је за испитанике најпрепознатљивија лексичка страна језика (*реч* 13, *речи* 8, *речник* 3), после чега следи одговор *граматика* 3, док су одговори који указују на правопис (*слово* 2, *слова* 1) и фонетику (*глас*, *изговор* 1) у мањини. Испитаницима је познат назив науке о језику (*лингвистика* 3), као и назив за особу која познаје више језика (*полиглота* 2).

Иста структура забележена је и у одговорима прикупљеним током 2023. године, с том разликом да је присутан нешто шири круг лексема и да су реакције које указују на граматички ниво нешто бројније него у пољу забележеном у АРСЈ. Највише одговора опет се везује за лексички ниво: *реч* 9, *речи* 6, *речник* 3, *вокабулар*, *лексика* 1, док на граматички ниво указују одговори *граматика* 12, *падежи* 2 и *морфологија* 1. Затим следе одговори који указују на правопис (*слово* 7, *писмо* и *правопис* 1) и фонетику (*глас* 2, *изговор* и *фонетика* 1).

Анализа асоцијативног поља *језик* потврђује схватање по ком се позитивне и негативне емоције налазе као супростављени полови између којих се смештају интуитивно спознате информације о испитиваном појму (Поповић, 2008: 65). У овом случају испитивано асоцијативно поље показује истоветност кроз време. Одговори забележени у АРСЈ који се односе на позитивне емоције истичу љубав према језику и да он представља богатство којим се треба поносити (*лепота*, *љубав*, *слобода* 2, *благо*, *богатство*, *љубави*, *понос* 1). Међу одговорима у експерименту из 2023. године среће се четири пута *љубав*. АРСЈ бележи доста неуједначене негативне емоције које се крећу од страха и недопадања, до изражавања глупости и суровости (*страх* 2, *бљак*, *глупача*, *зао*, *лош*, *мрак*, *не допада ми се*, *отров*, *сурово* 1). У експерименту из 2023. године оне су много мање заступљене: *дemon*, *досадно* 1.

11 Уп. фразеологизам *имати дугачак језик/бити дугачка језика* – бити брбљив, много и ружно говорити, причати о другима (РСАНУ VIII: 703).

Од прецедентних имена АРСЈ бележи име Вука Стефановића Караџића (1), реформатора српског језика и правописа, док се у асоцијативном испитивању из 2023. године среће презиме чувеног француског лингвисте Фердинанда де Сосира. Од српских лингвиста у пољу забележеном 2005. године среће се име Горана Зељића, а у скорашњем име лингвисте Ранка Бугарског. У пољу из 2005. године одговори *кост*, *кости ломи* 1 могу указивати на пословицу *Језик кости нема, али кости ломе*.

Насупрот указивању на језик као биолошко, друштвено и когнитивно својство човека у области дефиниције, на крајњој периферији оба посматрана поља налази се неколико примера с називима животиња. У АРСЈ то су: *крава* 3, *гуштер*, *жаба*, *змија*, *кокошка*, *коњ*, *мајмун*, *овца*, *од овце* 1, док 2023. године испитаници само у три одговора дали назив животиње: *змија* 2, *јеж* 1. Присуство назива гмизаваца може се објаснити чињеницом да њихова врста нема развијено чуло мириса, те им је један од основних начина спознавања околине помоћу органа језика и чула укуса. Остале животиње могле су се наћи у одговорима због изражене величине језика (попут краве) или његовог коришћења за плажење (што може бити случај с мајмуном).

4. Закључак

Иако је у наслову рада истакнут динамички карактер слике језика у асоцијативној мрежи говорника српског језика, приказана анализа асоцијативног поља *језик* из 2005. и 2023. године показује да се у тој слици може издвојити више константи него променљивих.

У константе се могу убројати сви они одговори који указују на денотативни простор именице *језик*, а могу се односити на језик као људски орган, као средство усмене и писане комуникације који се пре свега поистовећује с матерњим, за наше испитанике српским језиком. У метајезичкој свести говорника као константа издваја се лексичка страна језика.

Аспект променљивих елемената слике језика карактерише емотивна страна језика која је нешто је израженија у одговорима сакупљеним за потребе израде АРСЈ, док је у одговорима забележеним 2023. године више оних који указују на социјални аспект језика који заокружује једну заједницу и њену културу у простору и времену.

Сагледавање асоцијативног поља *језик* као материјализованог метаконцепта показује да говорници савременог српског језика препознају значај језика као средства комуникације, мишљења и разумевања света око нас, а све то се постиже пре свега помоћу матерњег српског језика. Управо стога он се доживљава као богатство, према њему говорници осећају љубав и понос, што је потврда тога да наше младе генерације поимају да је језик кућа човековог бивствовања (Хајдегер, 2003: 279), те је самим тим неодвојив од њихове духовне вертикале и самоидентификације.

Литература

- Бартмињский, Е. (2005). *Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике* (сост. и отв. ред. С. М. Толстая). Москва: Индрик.
- [Bartmin'skiĭ, E. (2005). *Ѕazykovoĭ obraz mira: ocherki po ětnolingvistike* (sost. i отв. red. S. M. Tolstaĭa). Moskva: Indrik]
- Глигоријевић, И. 2017. Шта Срби мисле о Арапима? *Наслеђе*, 38, 179–189.
- [Gligoriĵević, I. 2017. *Ѕta Srbi misle o Arapima? Nasleđe*, 38, 179–189]
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- [Dragićević, R. (2010). *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*. Beograd: društvo za srpski jezik i književnost Srbije]
- Драгићевић, Р. (2024). *Лексиколошка лингвокултурологија*. Нови Сад: Матица српска.
- [Dragićević, R. (2024). *Leksikološka lingvokulturologija*. Novi Sad: Matica srpska]
- Зализњак, А. А., Левонтина, И. Б., Шмелев, А. Д. (2012). Константы и переменные русской языковой картины мира. Москва: Языки славянских культур.
- [Zaliznĭak, A. A., Levontina, I. B., Shmelev, A. D. (2012). *Konstanty i peremennye russkoĭ ĭazykovoĭ kartiny mira*. Moskva: Ѕazyki slavĭānskikh kul'tur]
- Ефимова, А. Д. (2022). Термин *метаконцепт* и понятия терминологического ряда с компонентом *мета*. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*, 75(4), 26–35.
- [Efĭmova, A. D. (2022). *Termin metakonĵsept i poņĭatĭĭa terminologičeskogo rĭāda s komponentom meta*. *Vestnik TvGU. Serĭĭa «Filologĭĭa»*, 75(4), 26–35]
- Керкез, Д. (2013). Језички концепт *чудо* у руском језику (у поређењу са српским). У Ј. Грковић-Мејџор, К. Кончаревић (ур.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (стр. 95–111). Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија.
- [Kerkez, D. (2013). *Jezički koncept ĉudo u ruskom jeziku (u poređenju sa srpskim)*. У Ј. Grković-Mejdžor, K. Končarević (ur.), *Teolingvistiĉka prouĉavanje slovenskih jezika* (str. 95–111). Beograd: SANU, Odbor za srpski jezik u svetlu savremenih lingvistiĉkih teorija]
- Керкез, Д., Милошевић, С. (2023). Руски језик у вербалним асоцијацијама говорника српског језика данас. У Б. Марић, Ј. Гинић, Л. Меденица (ур.), *Руски језик у Србији и Републици Српској данас: зборник радова поводом 75 година Славистичког друштва Србије* (стр. 361–384). Београд: Славистичко друштво Србије.
- [Kerkez, D., Milošević, S. (2023). *Ruski jezik u verbalnim asocijacijama govornika srpskog jezika danas*. У В. Marić, J. Ginić, L. Medenica (ur.), *Ruski jezik u Srbiji i Republici Srpskoj danas: zbornik radova povodom 75 godina Slavistiĉkog društva Srbije* (str. 361–384). Beograd: Slavistiĉko društvo Srbije]
- Мидић, И. 1996. Човек као икона и подобије Божије – хришћанско схватање човека. *Луца*, 13(1–2), 129–138.
- [Midić, I. 1996. *Ĉovek kao ikona i podobije Božije – hrišĉansko shvatanje ĉoveka*. *Luĉa*, 13(1–2), 129–138]

- Овчинникова, И. Г. (2002). Менатальний лексикон русског ребенка: гендерные различия. У Б. В. Кондаков, Г. С. Двиняникова (ур.), *Изменяющийся языковой мир: доклады международной научной конференции* (стр. 242–243). Пермь: Пермский университет.
- [Ovchinnikova, I. G. (2002). Menatal'nyĭ leksikon russkogo rebenka: gendernye različiĭa. U B. V. Kondakov, G. S. Dvinĭannikova (ur.), *Izmenĭaiushchĭĭsĭa ĭazykovoĭ mir: doklady mezhdunarodnoĭ nauchnoĭ konferentsii* (str. 242–243). Perm': Permskiĭ universitet]
- Пипер, П. (2003). Називи језика у мрежи вербалних асоцијација. У П. Пипер, *Српски између малих и великих језика* (стр. 138–163). Београд: Београдска књига.
- [Piper, P. (2003). Nazivi jezika u mreži verbalnih asocijacija. U P. Piper, *Srpski između malih i velikih jezika* (str. 138–163). Beograd: Beogradska knjiga]
- Поповић, Љ. (2008). *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- [Popović, Lj. (2008). *Jezička slika stvarnosti: kognitivni aspekt kontrastivne analize*. Beograd: Filološki fakultet]
- Приходько, А. Н. (2013). *Концепты и концептосистемы*. Днепропетровск: Белая Е. А.
- [Prikhod'ko, A. N. (2013). *Konĭsepty i konĭseptosistemy*. Dnepropetrovsk: Belaĭa E. A.]
- Ристић, С., Лазић Коњик, И. (2020). Стереотип Руса у српском језику (на асоцијативном материјалу). У С. Ристић, И. Лазић Коњик, *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми* (стр. 163–182). Београд: Институт за српски језик САНУ.
- [Ristić, S., Lazić Konjik, I. (2020). Stereotip Rusa u srpsom jeziku (na asocijativnom materijalu). U S. Ristić, I. Lazić Konjik, *Kognitivni pravac u srpskoj etnolingvistici – počeci razvoja i aktuelni problemi* (str. 163–182). Beograd: Institut za srpski jezik SANU]
- Ристић, С., Лазић Коњик, И. 2024. Концепт српски језик на анкетном и асоцијативном материјалу. *Српски језик: студије српске и словенске*, 29, 289–303.
- [Ristić, S. Lazić Konjik, I. 2024. Koncept srpski jezik na anketnom i asocijativnom materijalu. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske*, 29, 289–303]
- Сергеева, Е. В. (2002). *Бог и человек в русском религиозно-философском дискурсе*. Санкт-Петербург: Наука-Сага.
- [Sergeeva, E. V. (2002). *Bog i chelovek v russkom religiozno-filosofskom diskurse*. Sankt-Peterburg: Nauka-Saga]
- Слышкин, Г. Г. (2004). *Лингвокультурные концепты и метаконцепты* (диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук). Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Волгоградский государственный педагогический университет», Волгоград.
- [Slyshkin, G. G. (2004). *Lingvokul'turnye konĭsepty i metakonĭsepty* (dissertatsĭia na soiskanie uchenoĭ stepeni doktora filologicheskikh nauk). Gosudarstvennoe

- obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovanīa «Volgogradskīi gosudarstvennūi pedagogicheskiī universitet», Volgograd]
- Стефановић, М. (2004). Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика. *Славистика*, 8, 128–139.
- [Stefanović, M. (2004). Gramatika u asocijativnim rečnicima ruskog i srpskog jezika. *Slavistika*, 8, 128–139]
- Стефановић, М. (2012). *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- [Stefanović, M. (2012). *Jezička slika porodice u ruskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet]
- Фрумкина, Р. М. (2001). *Психолингвистика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Академия.
- [Frumkina, R. M. (2001). *Psicholingvistika: uchebnoe posobie dīta studentov vysshikh uchebnykh zavedenīi*. Moskva: Akademīa]
- Хајдегер, М. (2003). *Путни знакови* (Б. Зец, прев.). Београд: Плато.
- [Hajdeger, M. (2003): *Putni znakovi* (B. Zec, prev.). Beograd: Plato]
- Черниговская, Т. В. (6. децембар 2020). *Человек и его язык*. Русский мир. Публикации. <https://russkiymir.ru/publications/281154/>
- [Chernigovskaīa, T. V. (6. detsembar 2020). *Chelovek i ego Źazyk*. Russkiī mir. Publikatīsii]
- Шапошникова, И. В. (2020). *Модусы идентификации русской языковой личности в эпоху перемен*. Москва: Издательский дом ЯСК.
- [Sharoshnikova, I. V. (2020). *Modusy identifikatīsii rusškoī Źazykovoī lichnosti v ēpokhu peremen*. Moskva: Izdatel'skiī dom TASK]

Извори

- Пипер, П., Драгићевић, Р., Стефановић, М. (2005). *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- [Piper, P., Dragićević, R., Stefanović, M. (2005). *Asocijativni rečnik srpskoga jezika (I deo; od stimulusa ka reakciji)*. Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCG, Filološki fakultet u Beogradu]
- Стевановић, М., Пешикан, М., Николић, Б. (ур.) (1998). *Речник српскохрватског и народног језика*. Књ. 8, интонирати – јурве. Београд: САНУ.
- [Stevanović, M., Pešikan, M. Nikolić, B. (ur.) (1998). *Rečnik srpskohrvatskog i narodnog jezika*. Књ. 8, intonirati – jurve. Beograd: SANU]

Dragana M. Kerkez
Stefan D. Milošević

Summary

LANGUAGE IN THE ASSOCIATIVE NETWORK OF SERBIAN SPEAKERS: THE DYNAMIC ASPECT

The article examines the concept of language in contemporary Serbian on the basis of verbal associations. In order to consider the concept from a dynamic perspective, two associative fields for the stimulus language are compared: the one recorded in the *Associative Dictionary of the Serbian Language* (2005), and the fields collected by the authors in a separate associative experiment conducted during the spring and summer of 2023. In this study, the investigated concept is treated as a metaconcept, formed in the process of reinterpreting the results of primary conceptualization. This means that the research allows insight into the reflections of contemporary Serbian speakers on the semantic process in which they themselves participate. The study is based on existing methodologies for collecting and describing verbal associations, with the aim of obtaining comparable associative fields suitable for analysis. The 2023 associative experiment involved a total of 509 participants from across Serbia (Central Serbia, Kosovo and Metohija, Vojvodina), as well as from two other regions of the Serbian-speaking area – the Republic of Srpska and Montenegro. The primary group consisted of young people, mostly in the student age range and those a year or two older (351 participants), with another portion that included high school students (158 participants). In terms of gender, the sample comprised 141 males and 368 females. After collecting verbal associations, the two associative fields were compared by identifying identical semantic groups according to the principle of semantic-conceptual closeness of the responses. For analytical purposes, we distinguished among the following groups: definition, language features, spheres of use, spatial or bodily localization, identification with a specific language or its speakers, linguistic levels, units and other linguistic terms, professions related to language, educational institutions, animal names, positive and negative emotions and evaluations, precedent names and texts, and, finally, personal and free associations. Based on the prevalence of responses in particular groups relative to the total number of responses, the center, closer, further, and outer periphery of the examined associative fields were identified. Although the title of the article emphasizes the dynamic aspect of this concept, the comparison of the two associative fields shows that, in the perceptions of language during the period under study, there are more constants – unchanging parts of the conceptualization of a linguistic phenomenon (language as an organ, as a means of oral and written communication, primarily identified with the Serbian mother tongue of the participants) – than variables (emotional attitude toward language and its social dimension), which are associated with the periphery of the associative field. The proposed model for describing the concept of language could serve as a basis for describing and determining the dynamic nature of other concepts as well.

Key words:

concept, dynamic aspect, verbal associations, associative field of *language*, Serbian

Драгана М. Керкез
Стефан Д. Милошевич

Резюме

ЯЗЫК В АССОЦИАТИВНОЙ СЕТИ СЕРБОГОВОРЯЩИХ: ДИНАМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается концепт языка в современном сербском языке на материале вербальных ассоциаций. Чтобы рассмотреть концепт в его динамическом аспекте, сравниваются два ассоциативных поля на стимул «язык» – поле, зафиксированное в «Ассоциативном словаре сербского языка» 2005 г., и поле, полученное в ходе проведенного авторами ассоциативного эксперимента в течение весны и лета 2023 года. Данный концепт рассматривается в работе в качестве метаконцепта, формирующегося в процессе переосмысления результатов первичной концептуализации. Это означает, что в описании этого концепта можно выявить рефлексию сербоговорящих в отношении семиотического процесса, в котором они сами принимают участие. Исследование базируется на существующей методологии сбора и анализа вербальных ассоциаций в целях получить тождественные ассоциативные поля, подходящие для сравнения и анализа. Ассоциативным экспериментом в 2023 году было охвачено 509 респондентов с территории Сербии (Центральной Сербии, автономных краев Косово и Метохия и Воеводина) и еще двух территорий сербского языкового пространства – Республики Сербской и Черногории. Основную часть респондентов составляет популяция студентов, или молодых людей старше на год или два (351), а также среди опрошенных присутствуют ученики старших классов (158). В отношении пола в структуре респондентов представлены 141 лицо мужского и 368 лиц женского пола. После сбора вербальных ассоциаций авторы сравнивают два ассоциативных поля путем выделения одинаковых семантических групп согласно принципу семантико-концептуальной близости ответов-реакций. В ходе анализа были выделены следующие группы: определение, характеристики языка, сферы его применения, локализация в пространстве или теле человека, отождествление с конкретным языком или его носителем, языковые уровни, единицы и другие лингвистические термины, профессии, связанные с языком, образовательные учреждения, названия животных, положительные и отрицательные чувства и оценки, прецедентные имена и тексты, а в конце приводятся личные и свободные ассоциации. На основе представленности ответов в отдельных группах по отношению к совокупному числу всех ответов выделяются центр, ближняя, дальняя и крайняя периферия исследуемых ассоциативных полей. Вопреки тому что в заглавии статьи подчеркивается динамический аспект функционирования данного концепта, сравнение двух ассоциативных полей показывает, что в образе языка в исследуемый период можно выделить больше констант (язык как орган, язык как средство устного и письменного общения, которое отождествляется в первую очередь со сербским, родным языком респондентов), чем переменных, которые находятся на периферии ассоциативных полей (эмоциональное отношение к языку и его социальные аспекты) в концептуализации языкового феномена.

Ключевые слова:

концепт, динамический аспект, вербальные ассоциации, ассоциативное поле «язык», сербский язык

Прилог

Прилог 1. Асоцијативно поље језик добијено 2023. године

српски 68, говор 67, страни 29, енглески 28, руски 21, орган 20, култура, матерњи 14, граматика 12, комуникација, народ, споразумевање 11, реч 9, слово, учење 7, речи, уста 6, књига, немачки, шпански 5, знање, књижевност, лингвистика, љубав 4, држава, мишић, полиглота, разговор, речник, слова 3, глас, говорити, грчки, друштво, здравствуйте, змија, иностранство, Москва, моћ, падежи, прича, причање, путовање, разумевање, свестраност, француски 2, бабушка, бале, Барселона, благо, Бог, богатство, брат, васпитање, вештина, вокабулар, глагољати, глобализација, група, демон, дијалекат, дијалог, досадно, достопримечательность, дрво, живот, земља, зуби, изговор, изражавање, историја, Италија, јеж, језик у устима, кинески, књиге, курс, лаган, лексика, лизање, лингвиста, логика, људи, људски, машта, морфологија, наслеђе, наука, нација, ново, образовање, ок, основа, оцене, папир, писање, писмо, порекло, породица, посао, правопис, Привет!, програмски, промене, Ранко Бугарски, речитост, свет, систем, смисао, Сосир, Србија, старословенски, странци, таленат, уметност, факултет, филолог, фонетика, фудбал, хорошо, храна, човек, школа, язык, tongue 1.

509 (141, 251, 100) 125 + 8 + 79